

30 éves a Duna–Dráva Nemzeti Park

ÍRTA | PARRAG TIBOR, Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság

Dunai zátony
FOTÓ | Duna-Dráva NPI fotóarchívuma

A Duna-Dráva Nemzeti Park 1996 tavaszán a Duna és a Dráva folyók mentén jött létre, mintegy 50 ezer hektárnyi területen. Természeti képének formálásában a víz játszotta a főszerepet. A nemzeti park szinte teljes területe az egykori ártéren található. Világviszonylatban is kivételes, hogy 2021 óta a határon átnyúló, ötoldalú Mura-Dráva-Duna UNESCO Bioszféra Rezervátum része.

A folyókhoz kötődő, különösen értékes élőhelyek és életközösségeik védetté nyilvánítása 1962-ben kezdődött meg a Dráva mentén a Szaporcai Ó-Dráva meder Természetvédelmi Terület létrehozásával. Ez a terület 1979-ben, Magyarország nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek megőrzéséről szóló Ramsari Egyezményhez történő csatlakozásakor, az elsők közt vált Ramsari területté. Húsz év alatt, 1974 és 1994 között, három tájvédelmi körzet – Barcsi Ősborókás, Gemenci és Béda-Karapancsai – és további hét természetvédelmi terület – Zákányi Tölös-hegy, Őrtilosi Vasútoldal, Őrtilos-Szentmihály-hegy, Lankóci-erdő, Mattyi Kormorános-erdő, Bogyiszlói Orchideás-erdő és Riha-tó kapott jogi védelmet.

A Duna-Dráva Nemzeti Park 1996 áprilisában, hazánk hatodik nemzeti parkjaként jött létre, a Duna és a Dráva folyók, valamint mellékágrendszerük természeti értékeinek, vízkészleteinek és élővilágának védelmére. A nemzeti park területe magába foglalja a Duna Sió-torkolat és a déli országhatár közötti szakaszát, valamint a Dráva teljes hazai szakasza mellett több mint 20 ezer hektárt. A nemzeti park része lett további, korábban már védetté nyilvánított közel 29 ezer hektár terület is.

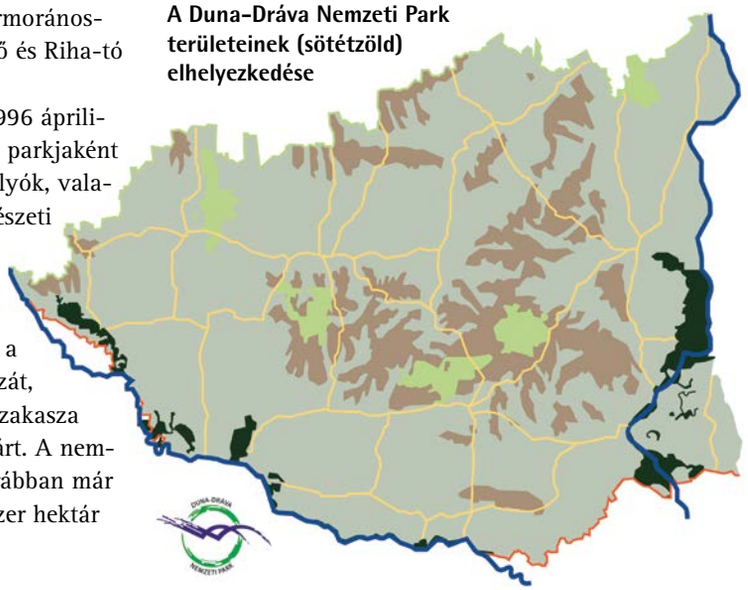

A Duna-Dráva Nemzeti Park területeinek (sötétzöld) elhelyezkedése

A DUNAI SZAKASZ TÖRTÉNETE ÉS TERMÉSZETI ÉRTÉKEI

A nemzeti park dunai szakaszát két részre osztjuk, a Sió-torkolat és Báta közötti, északi rész a Gemenc, onnan délre a Béda-Karapancsa nevet viseli. A folyó régen itt középszakasz jellegű volt, nagyjából annyi hordalékot ragadott el, mint amennyit lerakott, ennek eredményeként nagy kanyarokat, meandereket hozott létre. A folyószabályozás előtt a meder nem volt stabil, a kanyarok áthelyeződtek, időnként elszakadtak a folyótól, lassan elhaló holtágakat, morotvákat hoztak létre. Az árvizek gyorsabb levonulása és a hajózhatóság javítása érdekében végzett szabályozási munkák ezt a természetes ártéri dinamikát változtatták meg, a folyókanyarulatok átvágásával, kövezések építésével a főmedret stabilizálták. A meder hossza lecsökkent, a víz sebessége, így munkavégző képessége megnőtt, ennek eredményeként a meder egyre jobban bevágódott, a kapcsolat a főág és a holtágak között egyre bizonytalanabbá vált. Az egykori széles, mély vízű holtágakból ma már csak mutatóban maradt meg egy-egy feltöltődő morotva.

A folyószabályozás mellett alapvetően változtatta meg a táj képét az árvízvédelmi töltések megépítése. Szekszárdtól délre a Duna valamikor a dombság lábáig is elkalandozott, az ártéri falvak lakói akár ladikkal is megközelíthették a domboldalon található szőlőket. Ezt a tíz kilométer széles árteret csökkentette le a töltések megépítése kettő-négy kilométerre. Bár a csökkenés jelentős, még így is Közép-Európa egyik legnagyobb egybefüggő hullámtéri rendszere őrzi az árterület természeti értékeit. Az árvízvédelmi töltések megépítése után megváltozott a területhasználat mikéntje is, az ármentesített oldalon a szántóföldi művelés vált meghatározóvá, a mocsarak, rétek helyét a zárt erdők vették át.

A XVIII. század végéig az itt élő lakosság a Dunán évenként érkező hatalmas víztömeget nagyrészt mesterséges csatornák, úgynevezett „fok”-ok segítségével vezette szét a halászható víznek alkalmas tavakba, mélyedésekbe, a kaszálókra, legelőkre, gyümölcsösökbe. Ez a módszer a fokgazdálkodás, amely minimálisra csökkentette az árvíz pusztító hatását, valamint biztosította az itt élő emberek megélhetését, elsősorban bőséges haláldást adott. A fokgazdálkodás mára megszűnt, de az egykor kialakított medrek, csatornák a mai napig feltöltik az olyan ártéri tavakat, mint a gemenci Forgó-tó, vagy a jellegzetes, félhold alakú morotvákat, amilyen a Decsi-Nagy-Holt-Duna. Egyes fokok nevei (Bóni-fok, Sárkány-fok, Karaszi-fok) a valamikori tulajdonosok nevét őrzik.

A Duna ártere változatos mikrodomborzattal rendelkezik, a pár méteres szintkülönbségek határozzák meg az adott terület vegetációját. A legalacsonyabb térszínek a folyó homokzátonyai, ahol mandulalevelű fűz dominálta bokorfüzesek, fehér fűz és fekete nyár alkotta puhafás ligeterdők találhatók. Hasonló növényzet fordul elő a holtágak, tavak partjain, ahol az idős füzek és nyarak hatalmas méretet is elérhetnek, mint például a pörbölyi erdőben található fekete nyár a maga 12 méteres törzskerületével. Az iszapos homokkal borított partokon, a holtágak mentén fűzligetek fordulnak elő. A gemenci morotvák májusban fehérlenek a fehér tündérrózsától vagy a sárga virágszőnyeget adó védett növény, a vízi tündérfátyol virágaitól. A hazánkban ritka és visszaszoruló közönséges vízilófark tavasz végén bontja szirmait a holtágak sekély, part menti részein, a négylevelű lóheréhez hasonló mételyfű a karapancsai erdei tavak botanikai ritkasága. Hasonló

Tündérfátyolos holtág felett repülő selyemgém
FOTÓ | MOLNÁR PÉTER

Erdei tóban tenyésző négylevelű mételyfű
FOTÓ | DR. VARGA ILDIKÓ

A sügérfélékhez tartozó bennszülött halunk a német bucó
FOTÓ | DR. NÉMETH TAMÁS

A lágyszárú-szint feltűnő növénye a mocsári kockásliliom
FOTÓ | Duna-Dráva NPI fotóarchívuma

A zátonyokon költő kis csér fészke
FOTÓ | Duna-Dráva NPI fotóarchívuma

élőhelyeken él a pongyola rence, amely rovarfogó életmódja miatt nevezetes. A vízi vegetációt a partok felől mocsári növényzet szegélyezi, amely a mélyebb részeken gyékényesekből, nádasokból áll, míg a part menti részeken magassásosok jellemzők.
A tölgy-kőris-szil ligeterdők a magas ártéren találhatók, amelyet csak nagy árhullám képes elönteni. Az erdők állományalkotó fafajai a kocsányos tölgy, a vénic szil és a magyar kőris. A fák alatt dús cserjeszint alakult ki, itt él a védett jerikói lonc és a ligeti szőlő. Tisztások, erdei utak mentén még szép számban található védett

Az impozáns szárnyfesztávolságú rétisas
FOTÓ | MOLNÁR PÉTER

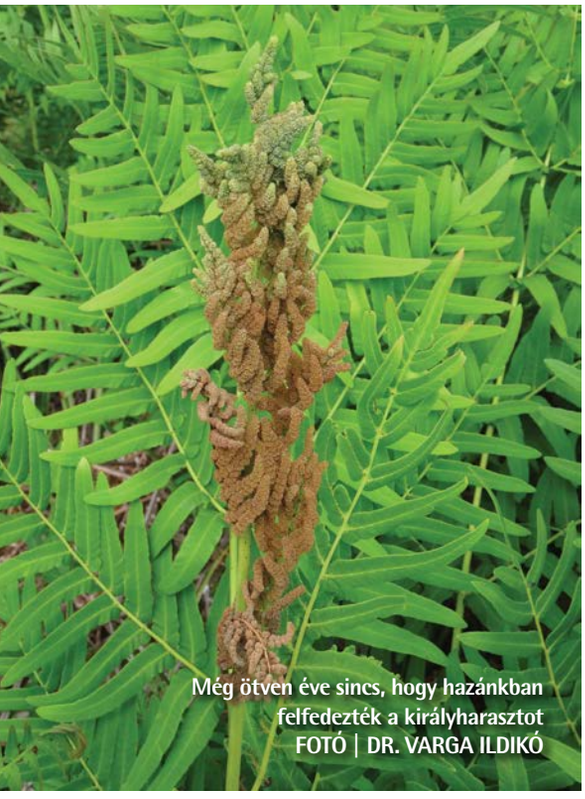

Még ötven éve sincs, hogy hazánkban felfedezték a királyharasztot
FOTÓ | DR. VARGA ILDIKÓ

cserjefaj a fekete galagonya, amelyet molyhos leveléről és a többi galagonyafajjal ellentétben feketére érő terméséről lehet felismerni. A lágyszárú szintben találjuk a rózsaszínes-vörösbarna, sakktáblaszerűen foltos virágú mocsári kockásliliomot.
Habár a mostani hullámtér vizei már csak árnyékai a korábbi ártéri gazdagságnak, a különböző sebességű, mélységű és oxigéntartalmú vizek igen változatos halfaunának adnak otthont. A Dunában előforduló áramláskedvelő halfajok egyike az arasznyi méretű, fokozottan védett német bucó. Lassabb vízfolyásokban, a part menti régióban gyakori a szintén védett, mindössze pár centiméter hosszú szivárványos ökle, amelynek nászruhás hímje az egyik legtarkább hazai halunk. A halfauna megőrzésének kulcsa a vízi élőhelyek változatosságának, valamint a folyó melletti ívóhelyek, a védett, könnyen felmelegedő és dús növényzetű holtágak fenntartása.
Gemenc és Béda-Karapancsa madárvilága rendkívül gazdag, vonulási időszakban madárvendégek ezrei találnak táplálkozó- és pihenőhelyet az ártéren. Jellegzetes faj az óvatos fekete gólya és az itt európai jelentőségű állománnyal bíró rétisas. Mindkét faj éveken, a rétisas akár évtizedeken keresztül használja ugyanazt a nagy magasságban épített, hatalmas fészket.
A kipusztult, majd visszatelepített és terjedő hód, a halat fogyasztó vidra, az erdőkben rejtőzködő vadmacska és a világhírű trófeákkal büszkélkedő, kiemelkedő genetikai adottságokkal rendelkező gemenci gímszarvas színesíti a terület emlősfaunáját. Az idős erdőállományok egyben kiváló denevérélőhelyek is, az idős fák odvaiban, leváló kérgük alatt az egész Európában megritkult tavi denevér talál megfelelő nappali búvóhelyet.

A DRÁVAI SZAKASZ KÜLÖNLEGESSÉGEI

A Tiroli-Alpokban eredő Dráva hazánkat Őrtilosnál éri el és gyors esésű folyóként jelentős mennyiségű hordalékot hoz magával, egész Barcsig még kavics méretű hordalékot tud mozgatni. Amíg a növényzet nem foglalja el ezeket a kavicszátonyokat, addig fészkelőhelyet nyújtanak a kis csér, a kis lile és a küszvágó csér számára. Ezek a zátonyköltő madárfajok különleges „kavicsfészkeket” építenek, ide rakják a színükben és mintájukban is kavicsra hasonlító tojásaikat.
A Drávából mutatták ki a tiszta, oxigénben dús, áramló vizet igénylő drávai tegzest, amelynek utolsó észlelése az évezred elejéről származik. A folyót kísérő ártéri ligeterdők dús aljnövényzetének védett harasztja a közönséges kígyónyelv és a téli zsurló, különleges lepkefaja pedig a javarészt a lombkoronaszintben mozgó magyar színjátszólepke. A folyótól távolodva és kissé magasabbra érve megérkezünk a zákányőrtilosi dombokra, amelynek növényzete a nálunk egyedülálló és itt a legtipikusabb formában megjelenő illír gyertyános-tölgyesek és illír bükkösök maradványa. Kizárólag itt találkozhatunk hazánkban a hármaslevelű szellőrózsával, a hármaslevelű fogasírrel, valamint a pofók árvacsalánnal. A keményfaligetek és üde lomberdők ritka, védett puhatestűje a fán élő nyugati ajtóscsiga. A folyó mentén több helyen láthatunk szakadópartokat, amelyek függőleges homokfalai fészkelőhelyet biztosítanak a parti fecskéknek, gyurgyalagoknak. A folyó a vízimadarak vonulásában és telelésében is meghatározó szerepet tölt be.

A Dráva-síkon, de a folyó által már nem járt területen mocsarak, mocsárrétek, enyves éger és kocsányos tölgy dominálta üde erdők mozaikja található. Talán legszebb példája ennek az élőhely-mozaiknak a Drávaszentesi-rét, ahol az extenzív legeltetés visszaállításával, felszántott területek visszagyepesítésével és a Dráva irányába folyó kisvízfolyások vizének visszatartásával kezelik a területet.
A Darányi borókás savanyú homoktalaján mészkerülő vegetáció alakult ki ezüstperjésekkel, magyar csenkeszes homokpusztagyeppel. A terület lefolyástalan részein láperdők tenyésznek. A „lábaségereken" tőzegmohák és tarajos pajzsika nő. A felnyíló láperdőkben több helyen kiterjedt foltokat képez a védett gyapjasmagvú sás. Hazánkban csak itt találhatunk vadon királyharasztot és fűzlevelű gyöngyvesszőt. A kiszáradó, bolygatottabb részek ritkán szem elé kerülő faja a lápi gázló, amely nevét kúszó hajtásairól kapta. A boróka-tarkadíszbogár is sokáig csupán innen volt ismert hazánkban, ám azóta az emberi közbenjárással érkezett egyedek jelentős állományokat hoztak létre, mára már kertészeti kártevőként tartják számon.

TERMÉSZETVÉDELMI KEZELÉS

A Kárpát-medence évezredek óta sűrűn lakott terület, így az emberi tevékenység még a nemzeti park természetközeli élőhelyeire is rányomta a bélyegét. A táj- és területhasználat hatásai miatt nem mindig elégséges a területek jogi védelme, számos esetben szükség van valamilyen fenntartó, megőrző vagy helyreállító tevékenységre. A természetvédelmi kezelés részeként a nemzeti parkban is alkalmaznak régi háziállatfajtákkal végzett gyepkezelést, például a Darányi-Borókás száraz, homoki gyepjein rackajuhok, a drávaszentesi és kölkedi mocsárréteken szürkemarhák legelnek. Kevésbé ismert kezelési tevékenység a vizes élőhelyek vízkormányzása, így például a fokok fenntartása, tisztítása, zsilipek üzemeltetése. Mivel a nemzeti park több mint felét erdő borítja, az erdőgazdálkodás is alapvető jelentőségű. Ahol a természeti állapotok ezt lehetővé teszik, például egy drávai zátony területén, kerülendő a beavatkozás, ugyanakkor folyamatos az idegenhonos nemes nyár és amerikai kőris ültetvények lecserélése őshonos fafajokra.

ISMERETTERJESZTÉS

Az elmúlt három évtizedben számos bemutatóhely, tanösvény és látógatóközpont létesült, hogy bemutassa a nemzeti park sajátos természeti értékeit. Ezek közül a nemzeti park drávai szakaszán, Szaporcán található az Ős-Dráva Látogatóközpont, Drávaszentesen a Dráva Kapu Bemutatóközpont. A dunai szakaszon, Kölkeden látogatható az Európában is egyedülálló Fehér Gólya Múzeum tematikus kiállítása. Az igazgatóság munkatársai minden korosztály számára elérhető, gyalogos és kenus szakvezetések során mutatják be a terület növény- és állattani értékeit és a természetben zajló folyamatokat, hogy mindannyiunkban kialakulhasson a természet iránti felelős magatartás.

A védett fajból tujakártevővé vált boróka-tarkadíszbogár
FOTÓ | DR. NÉMETH TAMÁS

Kenutúra a nemzeti parkban
FOTÓ | Duna-Dráva NPI fotóarchívuma

Az élőhely-helyreállítás nem egyszerűen egy múltbéli állapot visszaállítását, hanem sokkal inkább az élőhelyek sokféleségének fenntartását és a jövőbeli viszonyokhoz történő alkalmazkodást célozza. A nemzeti park területén megvalósult vízi és vizes élőhelyet érintő beavatkozások közül a mohácsi Szabadság-zátony és a dunaszekcsői Felső-zátony esetében mellékágak kotrásával és mederlezáró kövezés megbontásával biztosítottak szabad utat a Dunának. Vízvisszatartó műtárgyak épültek a Duna hullámterében, hogy az árhullámok levonulása után a holtágakban tartsák meg a vizet. Hasonló vízvisszatartás valósult meg a horvát-magyar érdekeltségű Barcsi-Ó-Dráván. Az öt ország részvételével folyó pályázatban – a közös Bioszféra Rezervátum kezelése keretében – jelenleg is tart Drávatamási és Tótújfalu mellett egy-egy mellékág Dráva-főmederhez visszacsatolása.